

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה כ: "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים"

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה כ: "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים"

*

רקע

עיקר התפילה הוא שאדם ישפוך את ליבו לפני מלך מלכי המלכים, וכשמרכיב זה חסר, תפילתו אינה תפילה. סוגייתנו עוסקת בהגדרת דין זה.

מקורות

- א. גמ' כט: "ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו'... דלמא מיטרפא ליה שעתא"
 ב. רש"י ד"ה כמשוי
 תוס' ד"ה כל
 רי"ף כ. "מאי קבע... שאינו אומרה בלשון תחנונים"
 תלמידי רבינו יונה ד"ה גמ'
 פירוש המשנה לרמב"ם פ"ד מ"ד, "כוונתו כאן באמרו קבע... ויפרוק מעליו עול"
 רמב"ם הל' תפילה פ"ד הט"ז
 ג. שו"ע סי' צח סע' ג, ומשנה ברורה

פירוש המשנה לרמב"ם פ"ד מ"ד
 כוונתו כאן באמרו קבע, שעושה תפלתו כמי שמתעסק בעבודה המוטלת עליו כדי שיתפטר ממנה ויסור מעליו כובדה.

הסבר הסוגיה

רבי אליעזר אומר: העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים. [משנה כח:]

מהות התפילה היא בקשת רחמים ותחנונים. כשרבי אליעזר אומר שהעושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, הוא מתכוון שתפילת קבע אינה תפילה¹. נחלקו האמוראים מהו "קבע": רבי אושעיא אומר כל שתפילתו דומה עליו כמשוי, רבנן אומרים כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים, רבה ורב יוסף אומרים כל שאינו יכול לחדש בה דבר, אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין אומרים כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה.

נחלקו הראשונים בהסבר דינו של רבי אושעיא. רש"י [ד"ה כמשוי] מפרש: "כמשוי - והיינו לשון קבע, חוק קבוע הוא עלי להתפלל וצריך אני לצאת ידי חובתי". תלמידי רבינו יונה [כ. ד"ה גמ'] מצטטים את רב האי המפרש בדרך דומה: "אינו מתפלל כמי שצריך הדבר אלא כמי שמתפלל מפני החיוב בלבד". הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ד ה"ד] מפרש בדרך

¹ לפי הסבר זה "העושה תפילתו קבע" צריך לחזור ולהתפלל, כך עולה מדברי הבית יוסף [סי' צח סע' ג ד"ה ויתפלל] ומפורש בב"ח [ד"ה ויתפלל], אך הפרי מגדים [אשל אברהם אות ג] פוסק שבדיעבד אינו חוזר ומתפלל.

שונה: "עושה תפלתו כמי שמתעסק בעבודה המוטלת עליו כדי שיתפטר ממנה ויסור מעליו כובדה", וכך הוא מפרש גם בפסקיו [פ"ד הט"ז]: "ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו, לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר".

לפי פירושה של רש"י ורב האי גאון, "קבע" הוא "חוק", אסור להתפלל כדי לצאת ידי חובת תפילה, אלא צריך להתפלל כדי להתחנן ולשפוך את ליבו לפני חי העולמים. לפי פירוש הרמב"ם, המונח "קבע" הוא מונח מושאל, וכוונתו שאסור לראות את התפילה כמשאוי שצריכים להיפטר ממנו, אלא כחוויה שרוצים לחזור אליה שוב ושוב.

הגרי"ד סולוביצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב, "בענין סמיכת גאולה לתפילה" עמ' מן] בונה על פירושו של רש"י את הבנתו, שיש הבדל מהותי בין מצות תפילה לבין שאר המצוות [הבנה זו הובאה בהרחבה לעיל, בפתיחה להלכות תפילה]. חלוצת כל המצוות נובעות מהציווי שלהן, ותחושת קיום המצוה היא תחושה של ציווי והכרח. משמעות המושג כוונה במצוות הוא שאדם יודע שהוא מצווה על עשיית המצוה, והוא עושה את המצוה כדי לקיים את חובתו. נוסח הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וציונו", מלמד שעיקר קיום המצוה הוא קיום ציווי של מלך מלכי המלכים. כוונה זו שהיא הכרחית בכל המצוות, פסולה במצות תפילה, ואין להתפלל כדי לקיים מצוה, אלא כדי להתחנן ולשפוך את הלב לפני חי העולמים.²

הגרי"ד סולוביצ'יק לומד מכאן שאין בתפילה מושג של כוונה לצאת ידי חובה, וגם הסוברים שמצוות צריכות כוונה מודים שמצות תפילה אינה צריכה כוונה לצאת ידי חובה.³

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה. הרי"ף [כ.] מביא את הסברו של רבי אושעיא, שתפילת קבע היא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי, ואת הסבר רבנן, שתפילת קבע היא תפילה שאינו אומרה בלשון תחנונים. משמע, שלדעתו אין מחלוקת בין שתי הדעות הללו, והסברים אלו משלימים זה את זה.⁴ כך פוסק גם הרמב"ם [פ"ד הט"ז]: "כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפלה כדי לכונן את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים, ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו, לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר". תוס' [ד"ה כל] מצטטים את שיטת רבינו חננאל, ותלמידי רבינו יונה [כ.] ד"ה גמ' מצטטים את שיטת רב האי גאון, ששני ההסברים הראשונים נחלקו זה על זה: רבי אושעיא מקפיד שלא להתייחס לתפילה כחובה בלבד ואינו מקפיד להתפלל בלשון תחנונים,

² הסברו של הגרי"ד סולוביצ'יק תואם את פירוש רש"י, אך רב האי גאון מפרש: "אינו מתפלל כמי שצריך הדבר, אלא כמי שמתפלל מפני החיוב בלבד", משמע שלדעתו כוונה לצאת ידי חובה אינה מספיקה, וצריך להתפלל גם כמי שצריך הדבר, אך אין פסול בכוונה זו.

³ הגרי"ד סולוביצ'יק חולק על סברת חיים מבריסק [הלי תפילה פ"ד ה"א], הכותב בפירושו שבתפילה צריכים גם כוונה לצאת ידי חובה.

⁴ הרי"ף משמיט את הסברם של רבה ורב יוסף - כל שאינו מחדש דבר בתפילתו - מפני שדברי ר' זירא דוחים את הסברם, ומשמיט את הסברם של אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין - כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה - מפני שבמערכב לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה.

ואילו רבנן מקפידים להתפלל בלשון תחנונים ואינם מקפידים שלא להתייחס לתפילה כחובה וכמשאוי.

סיכום

תפילה שאינה תפילת רחמים אינה תפילה. רבנן סוברים שצריך לומר את התפילה בלשון תחנונים, ורבי אושעיא סובר שאסור להתפלל כדי לצאת ידי חובת המצוה (לפי רש"י) או שאסור להתפלל תפילה שרוצים להיפטר ממנה (לפי הרמב"ם).

הלכה

השו"ע [סי' צח סע' ג] פוסק כשיטת הרי"ף והרמב"ם, שרבי אושעיא ורבנן אינם חולקים זה על זה, ולכן "יתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת ושלא תראה עליו כמשא ומבקש להיפטר ממנה". הביאור הלכה [ד"ה יתפלל] מדגיש שמאוד צריך להיזהר בדין זה, שהרי יש פוסקים הסוברים שאם אינו מתפלל בלשון תחנונים צריך לחזור ולהתפלל [עיי' מאמר מרדכי (סק"ב) הסובר, שאף בזמננו שאין חוזרים על תפילה ללא כוונה, צריך לחזור כשאינו מתפלל בלשון תחנונים, שגם אנו מסוגלים להתפלל תפילת תחנונים].